

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

כי תבוא תשס"ח

פרשת שבוע

"עבדו את יקוק בשמחה" (תהלים ק' ב')

הרב משה ארנרייך, ראש כולל "ארץ חמדה"

פרשתנו פותחת בפרשת מקרא בכורים ומסיימת בפסוק:

"וְשִׂמְחַת בְּכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ יְקֹנֶךָ אֶלֶּהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אֹתָהּ וְהָיָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ"

האם פסוק זה הוא בבחינת הבטחה או שהוא בעצם ציווי?

לקראת סיום התוכחה מסכמת התורה:

"וַיָּבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וַיִּדְּפוּךָ ... וְהָיוּ בְּךָ לָאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזָרְעֶךָ עַד עוֹלָם: תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת יְקֹנֶךָ

אֶלֶּהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבב מְרִב כָּל"

אם כן, מוכח שמדובר בציווי! ננסה בדברינו השבוע להבין את פשרו של ציווי זה.

רש"י בעקבות חז"ל, לומד מפסוקנו עקרון הלכתי:

"מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג, שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמןו,

אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא".

לדבריו הפסוק מלמד אותנו מתי הוא זמן הבאת הביכורים לכתחילה, זמן השמחה, זמן האסיף. לכן אחרי חג הסוכות ועד

לחנוכה אומנם אפשר להביא ביכורים אבל לדעה זו אין קוראין את הפרשה.

"אבן עזרא" שם את הדגש בכיוון אחר, לדעתו הפסוק בא להזהירנו שלא נעלה על דעתנו לשמח לבד בטוב שהשפיע עלינו

הקב"ה, אלא שאנו חייבים לשמח אם את אלה שאין להם נחלה מניבה יבול חקלאי כמו הלויים והגררים. וז"ל:

"וטעם אתה והלוי והגר - שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך".

בעל ה"משך חכמה", כדרכו בקודש, מחדש כיוונים נוספים הנלמדים מפסוקים אלה.

גם כאשר עם ישראל שרוי במצוקה או בגלות עליו לעבוד את הקב"ה בשמחה משתי בחינות:

א. השמחה היא לא על ה"מְרִב כָּל", אלא על כך שהקב"ה הוא זה שנתן. וז"ל:

"וְשִׂמְחַת בְּכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ יְקֹנֶךָ אֶלֶּהֶיךָ" - איזהו עשיר השמח בחלקו, וכמו שאמר לעיל (כו, יא) "ושמחת בכל

הטוב אשר נתן לך ד' אלקיך", שזה צריך להיות השמחה כיון שד' נתן לו, ודאי מצא חן בעיניו והגון לפניו, ועל זה

ישמח!".

ב. השמחה איננה תלויה בברכה הגשמית, גם כשזו איננה בנמצא, כפי שהיה ברוב שנות הגלות, יש עדיין במה לשמח.

וז"ל:

"כמה צריך האדם הנלבב להיות שמח ולהודות להשי"ת הטוב שזיכהו לכל זה. וזה "בשמחה ובטוב לבב מרוב כל",

זהו מרוב הדיעות הצודקות והמשכילות המזהירות בשכל האלקי, אשר זה ייקרא הריבוי מ"כל"..."

השפע הרוחני שעם ישראל מקבל באופן קבוע על ידי דברי התורה הוא זה שמחייב אותנו להיות בשמחה תמיד.

נסיים את דברינו בקריאה לגדולי התורה ולמנהיגי הרוחניים של הציבור לדאוג שעם ישראל כולו

(גם אלה המגדירים עצמם כשומרי מצוות וגם אלה שעדיין לא)

יידע ויפנים את העיקרון שעבודת ד' חופפת למושג שמחה – כדברי הרד"ק:

"שלא תהיה עבודתו למשא אלא בשמחה ובטוב לב". (תהלים ק' ב).

פעולה ההופכת את עבודת ד' ל"משא" עלולה להכשיל ב"תחת אשר לא עבדת את יקוק אלהיך בשמחה ובטוב לבב",

עם כל המשמעויות החמורות שיש לכך, ח"ו.

חייבים להיזהר מדרך הלכתית המנסה להחמיר, כדי לצאת חובת כל השיטות,

שמחירה עלול להפוך את שמירת המצוות לנטל מעיק במקום לחווית "נעם עול המצוות".

מוקדש לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה סבג

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה.

המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

שכירות לזמן קצוב ושכירות לזמן שאינו קצוב

הרב יואב שטרנברג

השבוע נתחיל לעסוק בדיני שכירות פועלים. לצערנו כמעט ואין מקורות בגמרא העוסקים בנושא זה. חובותיו הסוציאליות של המעסיק כלפי העובד, ולחילופין חובותיו של העובד תוך כדי זמן העבודה לא הוגדרו בפירוט על ידי חז"ל. הדיון בסוגיות אלו מסתכם כמעט כולו בדברי המשנה (בבא מציעא פג.): "השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב. מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב - אינו רשאי לכופן. מקום שנהגו לזון - יזון, לספק במתיקה - יספק, הכל כמנהג המדינה".

בהמשך נדון מעט בשאלה, לאילו מחוקי העבודה יש תוקף גם בדין תורה. הדיון המרכזי בגמרא בנושא שכירות פועלים קשור לתוקפו של הקשר בין העובד והמעסיק – ולשאלה כיצד הוא נוצר? באילו תנאים ניתן להפר אותו? אילו פיצויים מוטלים על המפר וכן הלאה. כאשר הסוגיא המרכזית בעניין זה היא סוגיית הגמרא בבבא מציעא בתחילת פרק השוכר את האומנים (דף עו:).

בברייתא בגמרא שם נאמר: "תניא: השוכר את האומנין והטעו את בעל הבית, או בעל הבית הטעה אותן - אין להם זה על זה אלא תרעומות. במה דברים אמורים - שלא הלכו, אבל הלכו חמרים ולא מצאו תבואה, פועלין ומצאו שדה כשהיא לחה - נותן להן שכרן משלם, אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן, עושה מלאכה ליושב ובטל".

מבואר, שלאחר שהלכו הפועלים על מנת להתחיל לעבוד, התחייב המעסיק (-בעל הבית) להעסיק אותם, ואינו רשאי לחזור בו. אולם, כל זמן שלא התחילו הפועלים בעבודה, ואף לא הלכו לכיוון העבודה, אם אחד הצדדים חוזר בו, אין לשני עליו 'אלא תרעומת'. הרבה מן הראשונים (ראה למשל הנמוקי יוסף מו: מדפי הרי"ף) אומרים, שהתחלת מלאכה נחשבת כמעשה קנין.

התוספות (שם ד"ה אין) מציינים, שלעיתים, בעל הבית אינו רשאי לחזור בו, גם קודם שהתחילו הפועלים ללכת לכיוון העבודה. במקרה שמחמת ההסכמה בין בעל הבית לפועלים, סרבו הפועלים להצעות עבודה אחרות, ואם יבטל בעל הבית כעת, לא תהיה להם עבודה, חייב בעל הבית לפצות את הפועלים על אובדן השכר, אף שעדיין לא התחילו לעבוד. התוספות הסבירו, שסיבת החיוב במקרה כזה היא מדינת דגרמי. קצות החושן (שלג, סק"א) הקשה, שלא מצינו שיש חיוב דינא דגרמי אלא במקום שנגרם לאדם נזק, אבל הפועלים לא מפסידים דבר, אלא רק נמנע מהם רווח עקב חזרתו של בעל הבית. במקרה של מניעת רווח, סובר קצות החושן, לא שייך חיוב מדינת דגרמי. קצות החושן מציין, שישנה שיטת ראשונים – שיטת מהר"ם בר ברוך - שאכן אין מקום לחייב את בעל הבית, גם אם בגלל הביטול שלו, הפסידו הפועלים עבודות אחרות.

שיטה נוספת היא שיטת הרמב"ן, הסובר שחיובו של בעל הבית איננו מדיני נזיקין, אלא זוהי התחייבות שנוטל בעל הבית על עצמו, מיד עם יצירת ההסכם הראשוני בינו ובין הפועלים. לשון השולחן ערוך (חושן משפט שם סעיף ב) מורה שהוא סובר כדעת הרמב"ן. בנתיבות המשפט (שם סק"ג) כתב טעם שלישי, ולדעתו חיוב זה הוא תקנת חכמים. אם לסכם את מה שלמדנו עד כה, הרי שעיסוקת שכירות פועלים נוצרת באופן מוחלט, כאשר הפועל מתחיל לעבוד, או כאשר הוא הולך לכיוון העבודה. אולם, סיכום בלבד, ואף העובדה שהפועל מבטל עבודות אחרות בגלל הסיכום הזה, אינה יוצרת עיסוקת מחייבת של שכירות פועלים.

עם זאת, גם במקום שלא נוצרה עיסוקת שכירות פועלים, אם הפועל הפסיד עבודות אחרות בגלל הסיכום עם בעל הבית, לרוב הדעות יתחייב בעל הבית לפצות את הפועל על אובדן הרווחים, במקרה של ביטול העבודה. חוב זה נובע או מדינת דגרמי (אליבא דהתוספות) או כהתחייבות של בעל הבית (אליבא דהרמב"ן), או מתקנת חכמים (אליבא דנתיבות המשפט).

דרך נוספת ליצור את ההתחייבות שבין בעל הבית והפועל היא ע"י עשיית מעשה קניין על העבודה. ביסודו של דבר, דרך זו מקבילה להתחלת העבודה, ויתכן שישנה עדיפות לדרך זו, על פני התחלת עבודה גרידא. הנושא יידון בגליון הבא.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות עלפי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

ר' עקיבא - והמלאכה ב"לחם"

הקשיים שבמלאכת הדישה בשביעית בסוריה

חכמים כללו את אזור סוריה כמחויב במצוות התלויות בארץ ובכללן השמיטה. מאידך גיסא, חז"ל התירו לפועלים שומרי שמיטה, לצאת ולהיות שכירים בסוריה אצל בעלי קרקעות יהודים שלא היו שומרי שמיטה, ולעשות אצלם חלק מהמלאכות שאסור לעשותן בארץ. המלאכות שהותרו בסוריה הן - "בתלוש", כלומר לאחר שהתבואה נקצרה והפירות נקטפו. וזו לשון המשנה (שביעית ו, ב) בתוספת ביאור:

"עושין בתלוש בסוריה, אבל לא במחובר. דשים וזורין (תבואה) ודורכין (ענבים) ומעמרין (תבואה). אבל לא קוצרין (תבואה) ולא בוצרין (ענבים) ולא מוסקים (זיתים). כלל אמר ר' עקיבא - כל שכיוצא בו מותר (מהתורה) בארץ ישראל - עושין אותו בסוריה"

הרמב"ם בפרוש המשניות, מבאר, שהכלל שקבע רבי עקיבא אומר מתייחס אל תחילת דברי המשנה. כך הוא פסק בהלכות שמיטה ויובל (ח, ט) תוך שהוא שומר על סדר המלאכות שמוזכר במשנה. אולם סדר המלאכות תמוה. מלאכת העימור מורכבת מכמה שלבים שכל אחד מהם נקרא עימור. בתחילה כורכים את השיבולים הקצורות לאלומות גדולות (עומרים) ואחר כך מביאים את העומרים לגדיש שהוא ערימה גדולה שהעומרים מונחים בה על זה¹. לאחר מכן באה מלאכת הדישה, ודשים את ערימת הגדיש באמצעות הֶבְקֵר כדי לפרק את גרעיני התבואה מן השיבולים והמוץ. ולאחר מכן באה מלאכת הזריה שבה זורים את התבואה שנידושה ברוח כדי להפריד בין גרעיני התבואה לבין הקש והמוץ. רבי עקיבא היה יכול להסתפק בהבאת ההיתר של מלאכת העימור בסוריה, אולם הוא מאריך ומביא היתר בשלוש מלאכות מתוך סדר עשיית הלחם; - מדוע? ומדוע רבי הופך את סדר המלאכות, ומקדים ומביא את מלאכות הדישה והזרייה לפני מלאכת העימור?

הקשיים שבמלאכת הדישה בדיני הקצירה לפני מנחת העומר

התורה אוסרת לאכול מן התבואה החדשה לפני שמקריבים את מנחת העומר שבאה מן השעורים החדשים. חז"ל דייקו מהכתוב, שהמצווה להביא את מנחת העומר היא דווקא מהשדות המעולות שמסתפקות במי גשמים, ושאסור לקצור אותן לפני שמקריבים את מנחת העומר. איסור הקציר שם הוא דווקא לצרכים הרגילים; אולם מותר לקצור שם לצרכים אחרים. מאידך, מותר לקצור לכתחילה את השדות שאינן מתאימות להבאת העומר, אך גם בהן אסור לאכול את התבואה שנקצרה עד להקרבת העומר. ההלכות הללו מובאות במסכת מנחות (י, ח-ט), וזו לשון המשנה בתוספת באור:

"קוצרים בית השלחים שבעמקים (לכתחילה, מפני שאינה ראויה להבאת העומר) אבל לא גודשין. ... קוצרין (שדה שראויה להבאת העומר - רק מפני הסיבות הבאות): מפני הנטיעות (כדי שהתבואה לא תזיק לנטיעות); (או כאשר זקוקים לשטח לצרכי מצוה כגון) מפני בית האבל, מפני בטול בית המדרש. (אך גם כשהקצירה הותרה שם) לא יעשה אותן כריכות (עומרים) אבל מניחן צבתים..."

המשנה מבדילה בין השדות השונות. בשדות שאינן ראויות להבאת העומר - מותר לקצור לכתחילה; ומותר גם לעמר את התבואה שנקצרה שם ל"כריכות", אולם אסור לסיים את מלאכת העימור ולהביא את ה"כריכות" הללו לערימת הגדיש ("אבל לא גודשין"). ואילו בשדות שראויות להבאת העומר מותר לקצור רק במקרים מיוחדים; אבל אסור אפילו להתחיל במלאכת העימור ("לא יעשה אותן כריכות").

בתלמוד (מנחות דף עב, א) מבואר שגם במקרים שמותר לקצור שדה שראויה להבאת העומר, חכמים לא התירו להתחיל במלאכת העימור - מפני שהם רצו למעט ככל האפשר את הטרחה. אולם הדבר תמוה מאוד: מאחר שפעולת הקצירה - שהיא הפעולה שאסורה מן התורה - מותרת כדרכה!! מדוע צריך למעט בטרחה בפעולת העימור שאינה אסורה מן התורה?²

שאלה דומה קשה ביתר שאת על הרמב"ם. הרמב"ם כתב בפירושו למשנה ח' (שהתירה לקצור ולעמר לכתחילה בשדות הגרועות) - שהאיסור שקיים שם בעשיית הגדיש אינו מצד עצמו. אלא שבדרך כלל פעולת הדישה נעשית בסמוך לאחר עשיית הגדיש, ואיסור עשיית הגדיש נועד למנוע את מלאכת הדישה. והדברים מפליאים!! חז"ל לא חששו לטרחת האדם בשדות הללו, והם התירו לו לקצור ואף לעמר. והם לא היו חוששים שם לטרחה נוספת של האדם והיו מתירים להביא את העומרים אל הגדיש, לולי שהם רצו למנוע את מלאכת הדישה - שנעשית באמצעות הֶבְקֵר!! האם חז"ל חששו שם לטרחת הבהמה יותר משהם חששו לטרחת האדם!!

הקשיים שברמב"ם בהלכות שמיטה

הרמב"ם הכריע בתחילת הלכות שמיטה שרק מלאכות הזריעה והקצירה (וכן הזמירה והבצירה) אסורות מן התורה בשנת השמיטה³. אולם בהמשך דבריו כאשר הוא מתאר את מלאכת הקצירה שאסורה מן התורה, הוא נראה כסותר את עצמו; וזו לשונו בהלכות שמיטה ויובל (ד, א):

"כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, ... הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה', ... וזה שנאמר 'את ספיח קצירך לא תקצור' שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בַּבֶּקֶר, ... אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל."

הרמב"ם כולל כאן את מלאכת העימור (עימור הכריכות והעמדת כרי=גדיש) ואת מלאכת הדישה בַּבֶּקֶר בכלל הפעולות שהתורה אסרה בשנת השמיטה. דבריו קשים שהרי בתחילת הלכות שמיטה כתב שרק הקצירה אסורה מן התורה!! וכן בהמשך דבריו בהלכות שמיטה ויובל (ח, ט) הוא מתיר את מלאכת העימור ומלאכת הדישה בסוריה. ואם כך מדוע הוא יוצר כאן את הרושם - שהמלאכות הללו אסורות מן התורה?⁴

לבד מכך דברי הרמב"ם תמוהים. כאשר הרמב"ם מתאר את הקצירה המומלצת בתורה הוא כותב – "אלא קוצר מעט מעט - וחובט - ואוכל". מהרמב"ם משמע שהתורה רוצה שהאדם יסתפק בחביטת השיבולים, ויאכל את גרעיני התבואה שהופרדו הפרדה ראשונית מן השיבולים והמוץ כפי שהם!! – ולא יטחן אותם לקמח ולא יאפה מהם כיכר לחם. היתכן!! האם התורה ממליצה לאדם לאכול את גרעיני התבואה כמו בהמה - בלא לעשות מהם "לֶחֶם" או לכל הפחות "קָלִי וְכֶרֶם"!!

פרשית הזריעה - ופרשית הלחם

במאמר הקודם "דניאל והעשב לחיזוק האמונה" התבאר שהתורה מרמזת שחוסר הנכונות לאכול "עשב" פשוט והתאווה ל"לחם" דרדרו את העולם; ונחזור בקצרה על עיקרי הדברים. בריאת העולם מתוארת בספר בראשית בשני אופנים. בפרשייה הראשונה הצמחים נבראו תחילה, לאחריהם בעלי החיים ולבסוף האדם. הפרשיה מדגישה את הבדלי המזון. החיות יאכלו "יֵרֶק עֵשֶׂב"; שהוא שם כולל לחלקים הירוקים והרכים שראויים למאכל; ואילו האדם יאכל "עֵשֶׂב - זֶרַע זֶרַע" ו"פְּרִי עֵץ - זֶרַע זֶרַע". התורה מרמזת שהאדם יאכל מתוך יכולת הגדרה של חלקי הצמח השונים כמו פירות וזרעים וכדו', מתוך הבנה שהצמחים מתרבים באמצעות זרעים. השילוב שבין שכלו של האדם לבין פחדיו, יגרום לו לחשוש שהמזון יכלה מן העולם, והוא ירצה לסייע לעולם באמצעות זריעת הצומח. והדבר יגרום לאדם לשעבד את הבקר כדי שיחרוש, והאדם יקשור את החמור כדי שישא על גבו את התבואה, וכדומה. אולם החיות שלא הוסיפו דעת, יאכלו את אותו "יֵרֶק עֵשֶׂב" - בלא לזרוע אותו.

מייד בסמוך התורה מתארת את בריאת העולם באופן שונה. בפרשיה השנייה בריאת האדם מוזכרת קודם לבריאת כל הנבראים. האדם אמור לאכול מעצים שמושקים על ידי נהר שיוצא מעדן. לאחר מכן נבראות החיות, ולבסוף - בעקבות חטאו של האדם - מוזכרים עשב שהוא צריך לאכול, ו"לחם" שהוא יאכל בזיעת אפיו; וגירוש מגן עדן. הפרשיה השנייה מגלה את התכלית שהעולם נברא למענה. בריאת האדם מוזכרת בה קודם, מפני שהתכלית של בריאת האדם קודמת לכל הנבראים. והפרשיה מרמזת שבתחילה נברא עולם רוחני שהיו בו עצים מיוחדים שמושקים ב"נהרות" שיוצאים מ"עדן"; והאדם היה אוכל מהעצים האלו. הפרשיה מדגישה את ה"טוב" ואת ה"נחמד" לפי ראיית האדם. והיא מספרת שהאדם חטא ונענש, ויחד עמו נענשו גם הצומח והחי, - והם הפכו לגשמיים; והם יאלצו לאכול מזון גשמי את ה"עשב" שהוזכר בפרשיה הראשונה של בריאת העולם, וגם "לחם".

אולם הגדרת ה"לחם" אינה ברורה; בכתוב אחד נאמר "וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" ובכתוב הסמוך לו נאמר "בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹאכַל לֶחֶם". האם ה"לחם" של האדם הוא "עשב השדה"? או שהוא "עשב השדה" שעבר תהליכי עיבוד שמצריכים עבודה וזיעת אפיים והגיע לכלל "כיכר לחם"?

ההגדרות השונות של ה"לחם" בפרקי תהילים

במאמר הקודם "דניאל והעשב לחיזוק האמונה" התבאר, שדוד המלך עונה על השאלה הזו בשני אופנים בספר תהילים. בפרק קד בתהילים ה"לחם" מופיע בתור "עשב" שעבר תהליך של עיבוד:

"מִצִּמְיֹת חֲצִיר לְבִהֶמָּה וְעֵשֶׂב לְעִבְדֵּי הָאָדָם לְחֶם מִן הָאָרֶץ: וַיֵּן יְשֻׁמָּה לִבָּב אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וּלְחֶם לִבָּב אֱנוֹשׁ יִסְעֵד: יֵצֵא אָדָם לִפְעֻלָּו וּלְעִבְדָּתוֹ עֲדֵי עָרֶב: כָּלֵם אֶלֶיךָ יִשְׁבְּרוּן לִתֵּת אֶכְלָם בָּעֵתוֹ: תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֻטוֹן תִּפְתַּח יָדָךְ יִשְׁבְּעוּן טוֹב:"

בפרק זה דוד מספר שה"טוב" שמוזכר בפרשיה השנייה של הבריאה התגשם והפך למאכל גשמי ששבעים ממנו (תִּפְתַּח יָדָךְ - יִשְׁבְּעוּן טוֹב). והבהמה אוכלת "חציר" שהוא "עשב" כמו שהוא; אך האדם יוצא "לְעִבְדָּתוֹ עֲדֵי עָרֶב" - כדי לעבד את העשב והפירות למוצרים מושבחים שהם: "לחם" ו"שמן". אולם פרק קמ"ה בתהילים המשורר ברוח קדשו מגלה שקיימת אפשרות נוספת, ולפיה ה"לחם" שמוזכר בפרשיות בריאת העולם הוא ה"עשב" עצמו:

"הֲרֵפָא לְשִׁבּוּרֵי לֵב וּמִחֲבֹשׁ לְעֻצְבוֹתָם: הַמִּצְמִיחַ הָרִים חֲצִיר: נוֹתֵן לְבִהֶמָּה לַחֲמָה: הַשֶּׁם גְּבוּלְךָ שְׁלוֹם חֶלֶב חֲטִים יִשְׂבִּיעֶנָּה: מִגִּיד דְּבָרֶיךָ לְעֶקֶב חֲקִיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עֲשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי:..."

המשורר מגלה לנו שה"חציר" שהוא "עשב" נקרא גם כן בשם "לחם" – "נוֹתֵן לְבִהֶמָּה לַחֲמָה"; ושאפשר לשבוע גם מ"חלב חֲטִים" (שמשמעותו - חטים שמנים) כמו שהם; בלא ששינו את צורתם והפכו אותם ל"כיכר לחם"⁵. והורדת "הגדרת הלחם" - תביא להעלאת הרמה הרוחנית – "מִגִּיד דְּבָרֶיךָ לְעֶקֶב חֲקִיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל", והיא תביא גם לביטחון ולשלום.

אולם המשורר מסיים שרק עם ישראל קיבל אפשרות לשבוע מה"טוב" הרוחני הזה – מהחוקים של התורה שהיא "עץ החיים" שבגן עדן.

ישעיה ויחסו ל"חלב חטים"

עוד התבאר במאמר ההוא, שישעיה הנביא משתמש בהשקפתו של המשורר ברוח קדשו כבסיס לתוכחתו לשרי יהודה. בפרק ל בישעיה מסופר ששרי יהודה ירדו למצרים כדי לחרות ברית עם המעצמה המצרית כדי שזו תגן עליהם מפני המעצמה האשורית. הנביא מוכיח אותם על כך – תוך כדי התייחסות מיוחדת לבעלי החיים :

"הוי בָּנִים סוֹרְרִים... הַהֲלָכִים לְרֹדֶת מִצְרַיִם וְפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז בְּמַעֲוֹז פְּרָעָה... מִשָּׂא בְּהֵמוֹת נֶגֶב... יִשְׁאוּ עַל כְּתָף עֵינֵיהֶם חִילָהֶם וְעַל דְּבִשָּׁת גְּמָלִים אוֹצְרֵתָם עַל עֵם לֹא יוֹעִילוּ... וְטִמְאַתֶּם אֶת צִפּוֹי פִּסְיִלִי כִסְפָּךְ... וְנָתַן מִטָּר זֶרַעַךְ אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת הָאֲדָמָה וְלֶחֶם תִּבְנוֹת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָּשֵׁן וְשֶׁמֶן יִרְעָה מִקֶּיֶךְ... וְהָאֲלָפִים וְהָעֵינִים עֲבָדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חֶמֶץ יֹאכְלוּ אֲשֶׁר זָרָה בְּרַחַת וּבִמְזָרָה... וְאִזּוֹר הַחֲמָה יִהְיֶה שִׁבְעָתִים כָּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֶבֶשׁ ד' אֶת שֶׁבַר עָמוּ וּמִחֵץ מִכְתּוֹ יִרְפָּא..."

ישעיהו אומר ששרי יהודה משתלטים על בעלי החיים, ומכריחים אותם לפעול עבור הדמיון האנושי - שמאמין בכוח הכוזב של האדם, כוח שמופיע בתור המעצמה המצרית ("ישאו על כתף עיניהם חילהם ועל דבשת גמלים אוצרתם על עם לא יועילו"). ישעיה מוכיח אותם ומזכיר בנבואתו דברים רבים שנמצאים בפרק קמ"ז בתהילים; ומגלה שעם ישראל שונה מהגויים, והוא מסוגל לקלוט את ה"טוב" הרוחני שמגיע מהעולם העליון, ולזכות לשלום ובטחון. אך קליטת הרוחניות אינה מתגלה אצל שרי יהודה מפני שגם הם עסוקים ברדיפה אחר "לחם גשמי" או תחליפיו כ"צפוי כסף". ישעיה מגלה שבשלב הראשון לאחר שעם ישראל "יתרפא", הוא יחל למלא כראוי את תפקיד האדם שמוזכר בפרשיית הבריאה הראשונה (עולם הזריעה). והוא יזרע את האדמה כדי שתצמיח מזון לבעלי החיים. אולם עם ישראל יבין שה"טוב" שמוזכר בפרשיה השניה של בריאת העולם הוא "טוב רוחני". והוא לא יגזים בעבודתו לשיפור אכילת העשב. עבודתו של האדם תהיה לברור את "עשב התבואה" מהחלקים שגוף האדם אינו מסוגל לעכל כמו ה"קש" – והוא יסתפק בכך כדי להביא אותו להגדרת "לחם". אולם ה"לחם" הזה יהיה ברמה נמוכה, והוא ישמור על צורתו כ"גרעיני עשב תבואה".

ישעיה מרמז, שהאדם משתמש ב"אֲלָפִים וְהָעֵינִים" כדי לדוש את התבואה, ונוטל לעצמו את החלק הטוב של החיטים ("חלב חטים") – את גרעיני החיטה. לבהמותיו – שעבדו יחד עימו!! – הוא מותיר את הקש והמוץ. אולם יש בכך צד של חוסר-צדק; וישעיהו מנבא, שכאשר ד' ירפא את רוחו של עם ישראל, הם יחלו בתיקון העוולה הזו⁶. ובעלי החיים שפועלים יחד עם האדם כ"עבדי האדמה" יהיו שייכים למעמד העליון – שזכאי לאכול מ"גרעיני עשב התבואה". ועם ישראל יחזיר חלק גדול מגרעיני עשב התבואה לתוך התערובת של מזונם: "...וְהָאֲלָפִים וְהָעֵינִים עֲבָדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חֶמֶץ יֹאכְלוּ אֲשֶׁר זָרָה בְּרַחַת וּבִמְזָרָה".

איסור הקציר לפני העומר - ומחשבת התורה ביחס ל"לחם"

נבואתו של ישעיה דיברה על העתיד, אך רבי עקיבא מרמז שהעקרונות שלה נמצאים כבר במצוות שבתורה. מחשבת התורה ביחס ל"לחם" קיימת בכל השנים באיסור הקציר לפני הקרבת העומר. התורה אסרה במפורש רק את הקציר, אולם מחשבת התורה היתה לאסור את כל העמל שנעשה על ידי בני האדם מתוך הרצון לאכול תבואה בצורה מעובדת של "לֶחֶם וְקָלִי וְכֶרֶם לֵי"; ולא בדרך הפשוטה שהרמב"ם מתאר אותה בהלכות שביעית - "וחובט ואוכל"!! – בלא שום עיבוד נוסף!!

ולפיכך, חז"ל אסרו את טירחת האדם במלאכת העימור גם במקרים המיוחדים שמלאכת הקצירה הותרה לפני הקרבת העומר, כגון לצורך פינוי השטח וכדו'. והרמב"ם רמז לכך והסביר את איסור הטירחה הזה - **בנימוק מדיני שביעית**. והוא כתב בהלכותיו (תמידין ומוספין ז, טז) "ואע"פ שמותר לקצור לא יעשה אותן כריכות - **בדרך הקוצרין**". "דרך הקוצרין" הוא מושג שמופיע ברמב"ם בהלכות שמיטה⁷, והרמב"ם מביא אותו כאן - כדי לאחד בין איסור הקציר בשמיטה ובין איסור הקציר לפני הקרבת העומר. – שני האיסורים נועדו כדי לחנך את עם ישראל לשאוף להימנע מן הטירחה המיותרת של המין האנושי.

והרמב"ם מרמז בפרוש המשניות, שההקפדה הגדולה ביותר באיסור הקציר לפני העומר - היא על טירחת הבהמה. ובשדות שאינן ראויות להביא מהן את מנחת העומר - שמלאכת הקצירה הותרה שם כדרכה ואף מלאכת העימור - חז"ל באו ואסרו לעשות שם גדיש שמא יבוא לדוש את התבואה באמצעות הבקר.

רבי עקיבא – ומחשבת התורה ביחס ל"לחם" בשביעית

רבי עקיבא מרמז למחשבת התורה ביחס לטירחה בהשגת ה"לחם". והוא הופך את סדר מלאכות הדישה והעימור והוא מזכיר בדבריו גם את מלאכת הזרייה כדי לשלוח אותנו לדברי ישעיה: "וְהָאֲלָפִים וְהָעֵינִים עֲבָדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חֶמֶץ יֹאכְלוּ אֲשֶׁר זָרָה בְּרַחַת וּבִמְזָרָה".

רבי עקיבא מרמז שמצוות השמיטה נועדו להחזיר אותנו לעולם האידיאלי שהאדם לא ינסה להשתלט בו על החיות - לתועלתו האישית. האדם שגורש מגן-עדן מחפש לאכול "לחם"; והוא שיעבד את הבקר כדי שידוש עבורו את התבואה. ישעיהו מגלה שהתורה אינה רוצה בכך, ורבי עקיבא מרמז שהעקרונות הללו מצויים במצוות השמיטה. אולם רבי עקיבא מבדיל בין מחשבת התורה לבין האיסורים המפורשים. רבי עקיבא מגלה שהתורה לא אסרה **במפורש** את המלאכות שנעשות אחר הקצירה. ולכן כשחכמים החליטו לאסור חלק מן המלאכות בסוריה הם אסרו רק את מלאכת הקצירה; והם התירו את שאר המלאכות. ורבי עקיבא מרמז, שאפילו מלאכת הדישה שהאדם משעבד בה את בעלי החיים, כדי ליטול

לעצמו את החלק הטוב של "עשב התבואה" - המלאכה שחכמים לא רצו להתיר אותה לפני הקרבת העומר – הותרה בסוריה. ולפיכך, רבי עקיבא מקדים ומונה אותה ראשונה. אולם "מחשבת התורה" ביחס ללחם - נשמרה במצוות השמיטה בארץ ישראל. התורה לא רוצה שנעשה "לחם" מן התבואה שתצמח בארץ ישראל בשנת השמיטה, והיא רוצה שנאכל את גרעיני התבואה מייד לאחר שנחבט אותה; - כמבואר בדברי הרמב"ם בהלכות שמיטה!! והרמב"ם מונה שם את הדישה בבקר כפעולה שאינה רצויה מן התורה – מפני ש"מחשבת התורה" מתנגדת לה. אך למרות ש"מחשבת התורה" מתנגדת לכך, אין לוקים על הדישה בארץ ישראל אלא רק על הקצירה – שהיא המלאכה שתורה אסרה במפורש.⁸

השמיטה - ומחשבת התורה ביחס ל"לחם" ול"יֶרֶק עֵשֶׂב"

בסיכום המאמר נמצאנו למדים שרבי עקיבא הזכיר את סדר מלאכות ה"לחם" באופן תמוה כדי לשלוח אותנו לדברי הנביא ישעיהו. ישעיהו מרמז שלאחר שהאדם אכל מ"עשב התבואה" הוא "השתגע" והחל לרדות בבעלי החיים כדי להפוך את ה"עשב" הזה ל"לחם"; אולם לעתיד לבוא העול הזה יתוקן. רבי עקיבא מרמז שהתיקון הזה מתבצע כל שנה באמצעות "מחשבת התורה" במצוות העומר, ומתבצע פעם בשבע שנים באמצעות "מחשבת התורה" במצוות השמיטה. והרמב"ם מרמז בדבריו בפרוש המשנה ובהלכותיו - לעומק דברי רבי עקיבא.⁹

חשוב להוסיף, שחז"ל מרמזים שחזקיהו המלך קיבל את המלצתו של ישעיהו להתרחק מאכילת "לחם" - כדי לחזק את האמונה בבורא העולם. והוא התרחק באופן אישי גם מאכילת גרעיני עשב התבואה, והוא שינה באופן אישי את הגדרת הלחם בחזרה ל"יֶרֶק עֵשֶׂב" – פשוטו כמשמעו. וחז"ל מספרים ש"חזקיהו מלך יהודה שהיה אוכל ליטרא יֶרֶק בסעודה"¹⁰ ניצל בסופו של דבר ממלך אשור; וצבא אשור הוכה באופן ניסי. והאמורא שמואל מרמז שדניאל הלך להביא זרעי אספסת כדי להאכיל את נבוכדנצר באספסת ולרפא אותו משגעון הגדלות שלו. ובסופו של דבר דניאל לא נזקק לכך, מפני שמן השמים כבר נגזר על נבוכדנצר לאכול עשב יחד עם הבקר במשך שבע שנים; עד שדעתו שבה אליו והוא התפלל לקב"ה, ורק אז הוא הושב למלכותו.

אך האם ההנהגה של אכילת "יֶרֶק עֵשֶׂב" שמורה לחזקיהו המלך (או להבדיל לנבוכדנצר הרשע) בלבד? במאמרים הבאים נשתדל בעזהשיית למצוא רמזים בחז"ל לעידוד לאכילת יֶרֶק עֵשֶׂב - על ידי כולם.

¹ כמבואר ברמב"ם בפירושו למשניות בפאה (ה, ח) ובשבת (ז, ב)

² וכן הקשה הגרי"ז (סולובייצ'יק) בחידושו שם

³ "אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ... שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם..." (הלכות שמיטה ויובל; א, ב-י)

⁴ וכן הקשו רבים על דברי הרמב"ם הללו.

⁵ וכפי שמבואר במסכת נדרים (דף נג, ב) ונפסק להלכה (רמב"ם נדרים ט, ט; שו"ע יו"ד ריז, כ), שהמשמעות של אכילת "חֲסִיס" היא לכסוס אותם בפה כפי שהם - בלא לטחון אותם וכדו'

⁶ וכן מבואר ב"חזון הצמחונות והשלום" של הראי"ה קוק: "אין ספק לכל איש משכיל והוגה דעות, שהרדיה האמורה בתורה 'וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרומש על הארץ', איננה מכוונת לרדיה של מושל עריץ... חלילה לחוק עבדות מכווער כזה שיהיה חתום בחותם נצחי בעולמו של ד'..."

⁷ ועיין בחידושי הגרי"ז סולובייצ'יק למסכת מנחות לדף עא א ולדף עב, א.

⁸ ההבדל בין "מחשבת התורה" לבין "דין התורה" מופיע במקומות נוספים ברמב"ם. הרמב"ם כותב בהלכות אישות (כד, טז) "שהכתובה תקנת חכמים היא כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה". ומאידך הוא כותב בספר המצוות (מצות לא תעשה שני"ה) "שהזהירונו שלא לבא על אשה בלא כתובה ובלא קדושין". אולם אין סתירה בדבריו, מפני שבספר המצוות הוא מדבר על "מחשבת התורה" שרואה צורך גדול ב"כתובה", ואלו בהלכותיו הוא מדבר על הדברים כפי שהם מ"דין התורה". וה"כתובה" אינה מ"דין תורה" - אלא מ"דברי חכמים".

⁹ הרמב"ם למד מדברי רבי עקיבא במשנה בשביעית, שרבי עקיבא מאחד בין מצוות השמיטה לבין מצוות הבאת העומר, ורבי עקיבא רואה בהם מצוות מלחמה ב"עבודת הארץ" לעשיית ה"לחם"; ושטיית רבי עקיבא נפסקה להלכה במשנה. ההבנה הזו השפיעה על הפרשנות של הרמב"ם במקומות נוספים. במסכת מועד קטן (דף ג, ב) מובאת דרשה של רבי עקיבא שלמד מן הכתוב - שאסור לחרוש את הקרקע כבר בערב השביעית. ומייד בסמוך מובאים דברי רב אשי שהאיסור הזה אינו אלא מהלכה למשה מסיני. הרמב"ם סבור שרב אשי לא יצא לחלוק על שיטתו המיוחדת של רבי עקיבא ב"עבודת הארץ"; אלא שרב אשי מגלה שלמרות שרבי עקיבא מתייחס לדרשתו כאל דרשה רגילה, - ידוע במסורת הדורות שרבי עקיבא עצמו מודה שאיסור זה אינו אלא "הלכה למשה מסיני". וכן, כאשר במסכת מנחות (דף סח, ב) מובאת דרשה של רבי עקיבא שלומד מן הכתוב - שמנחת העומר באה דווקא מן השעורים; הרמב"ם מביא את הדרשה בפירוש המשנה (מנחות ז, משנה ד) אולם הוא מדגיש שם, וכן בהלכות תמידין ומוספין (ז, יא), - שבסופו של דבר הדין הזה אינו מהכתוב אלא מהלכה למשה מסיני. הרמב"ם רוצה לרמז לנו, שקיימת שיטה אחידה של רבי עקיבא ב"מחשבת התורה" ביחס ל"עבודת הארץ" לעשיית ה"לחם". ולרב אשי ידוע במסורת, שלמרות שרבי עקיבא לומד אותה מן הכתובים - רבי עקיבא עצמו מודה שמדובר ב"הלכה למשה מסיני".

¹⁰ סנהדרין דף צד, ב

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ב)

London, England

לונדון, אנגליה
ניסן תשנ"ב

עדי קידושין ה"קרובים" על ידי אימוץ בלבד

שאלה

האם מותר לקחת כעד איש המוכר בציבור כ"דוד" הכלה, כשלמעשה אין הוא דוד אלא ע"י שאומץ מקטנותו ע"י הסבים, וגדל וחונך כיהודי שומר שבת, וברבים הוא ידוע כדוד הכלה?

תשובה

דין קרוב הפסול לעדות הוא גזירת הכתוב ולא סברה¹, ולכן "קירבה" שנוצרה עקב אימוץ - אינה כלום, ועל כן האיש כשר להעיד.

1. בבא בתרא (קנט ע"א), שו"ע (חושן משפט סי' לג, י).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'-ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים". מחיר מבצע לששת הכרכים במקום 360 ₪ 300 ₪ (לחץ לקניה)